
Journal of the Association for Information Science and Technology (JASIST)

RIDLEY, Michael. Human-centered explainable artificial intelligence: An Annual Review of Information Science and Technology (ARIST) paper [Vysvětlitelná umělá inteligence zaměřená na člověka: příspěvek publikovaný v Ročence pro informační vědu a technologie (ARIST)]. Online. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2025, roč. 76, č. 1, s. 98–120 (ARIST). Dostupné z: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.24889>. DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.24889>. [cit. 2026-04-03].

Klíčovým prvkem pro budování důvěry a odpovědnosti při používání aplikací umělé inteligence (*Artificial intelligence*, AI) je vysvětlitelnost. Z terminologického hlediska je důležité rozlišovat mezi pojmy „XAI“ (*Explainable AI*, vysvětlitelná umělá inteligence), dále „algoritmická XAI“ a „XAI zaměřená na člověka“ (*Human Centered XAI*, tedy HCXAI), jež je tématem tohoto příspěvku.

Algoritmická XAI odkazuje na převážně technicky orientované aktivity v oblasti XAI a představuje dominantní směr v této oblasti. Upřednostňuje algoritmické aspekty a technické výzvy před potřebami a konkrétními okolnostmi laických uživatelů.

XAI zaměřená na člověka (HCXAI) vznikla jako reakce na tuto mainstreamovou XAI. Lze ji považovat za podoblast nebo sousední obor XAI, který zaujímá sociotechnickou perspektivu a vyznačuje se tím, že do centra vysvětlitelnosti AI staví člověka jako uživatele v konkrétní situaci, zohledňuje jeho preference před pouhým podvolením se a podporuje praktickou využitelnost vysvětlení. Studie představuje základní pilíře HCXAI a způsob, jakým jsou tyto koncepty uplatňovány v návrzích systémů.

Autor čtenáře seznamuje s problematikou XAI a přikládá rozsáhlou analýzu HCXAI. Při pohledu na vývoj tohoto podoboru v jednotlivých letech vyvstává řada konkrétních úkolů i obav. Následuje přehled základní literatury a dalších souvisejících prací, klíčových pojmů a stěžejních otázek. Autor textu zastává názor, že práce autorů Ehsan a Riedl přinesly do oblasti XAI průlom, a to nejen tím, že poukázaly na jeho limity, ale také tím, že vytvořily ucelený pohled na to, v čem by se přístup zaměřený na člověka mohl lišit a jaké hodnoty by mohl přinášet. Zmínění autoři svými texty i workshopy zaujali další odborníky, kteří na ně navázali a jejich myšlenky rozšířili. Několik autorů však interpretuje HCXAI způsobem, který sleduje odlišné perspektivy. I tyto příspěvky jsou do přehledu zahrnuty a v článku rozebírány. Nicméně pokud budeme považovat práce Ehsana a Riedla za zásadní, získáme rámeček, díky němuž lze zasadit příspěvky ostatních autorů do kontextu a sledovat vývoj této podoblasti XAI.

S ohledem na probíhající diskuze se další část příspěvku zabývá HCXAI v kontextu regulace. Zkoumá klíčové předpisy i obtíže, jaké by mohla regulace přinést. V závěru jsou posouzeny budoucí potřeby výzkumu HCXAI a dosud nevyřešené otázky tohoto vyvíjejícího se oboru.

Latanya Sweeney, ředitelka *Public Interest Tech Lab* na Harvardově univerzitě, poznamenává, že tvůrci technologií jsou novými tvůrci politik; nezvolili jsme je, ale jejich rozhodnutí určují pravidla, podle nichž žijeme. Patří mezi ně ti, kdo teoretizují, navrhuji, vytvářejí a kritizují systémy XAI. Myšlenky a hodnoty, jimiž se při své práci řídí, formují naše životy. Po vzniku oboru HCXAI došlo k nárůstu odborné literatury, která se snaží ovlivnit designéry, tvůrce politik a možná především laickou veřejnost, jež je hlavním uživatelem těchto systémů. Pro HCXAI je prioritou jak technické hledisko, tak hledisko veřejné politiky.

Výzkumná komunita HCXAI je ve srovnání s XAI obecně malá a usiluje o větší vliv. Se spuštěním ChatGPT a dalších generativních systémů AI se však obavy o důvěru a odpovědnost staly předmětem veřejné debaty. To je zásadní hybná síla, která by mohla posunout HCXAI vpřed a učinit z uživatele ústřední prvek XAI a prioritou veřejné politiky.

GUMUSEL, Ece. A literature review of user privacy concerns in conversational chatbots: A social informatics approach: An Annual Review of Information Science and Technology (ARIST) paper [Přehled literatury týkající se ochrany soukromí při interakci s konverzačními chatboty: pohled sociální informatiky: příspěvek publikovaný v Ročence pro informační vědu a technologie (ARIST)]. Online. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2025, roč. 76, č. 1, s. 121–154 (ARIST). Dostupné z: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.24898>. DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.24898>. [cit. 2026-04-04].

Od uvedení systému ChatGPT-3 společnosti OpenAI na konci roku 2022 konverzační chatboty získaly značnou popularitu. Jsou navrženy tak, aby poskytovaly uživatelsky přívětivé rozhraní, díky němuž mohou uživatelé při každodenních interakcích komunikovat s technologiemi pomocí přirozeného jazyka. Takové interakce však vyvolávají obavy ohledně ochrany soukromí uživatelů, a to kvůli možnému zneužití sdílených informací. Ve Spojených státech, kde tento text vznikl, neexistují žádné obecné zákony a předpisy, které by konverzace tohoto typu regulovaly, a ochrana soukromí uživatelů je (nejen) zde aktuálním tématem.

V článku jsou zhodnoceny a analyzovány problematické body týkající se ochrany soukromí v souvislosti s používáním textových konverzačních chatbotů. Autorka se snaží nalézt odpovědi na následující otázky:

Jaké teoretické rámce a metodologie byly v odborné literatuře navrženy nebo použity k pochopení dopadu textových konverzačních chatbotů na soukromí uživatelů?

Jaká jsou rizika a újmy na soukromí uživatelů vyplývající z těchto interakcí?

Čemu v této problematice stále nerozumíme a kam bude směřovat výzkum týkající se zmírnění dopadu těchto jevů?

Po provedení rešerše autorka analyzovala 38 odborných článků publikovaných v období od roku 2017 do srpna 2023, které se zabývají tímto tématem z pohledu sociální informatiky.

Zaměřila se především na analýzu teoretických a metodologických přístupů. V přehledu jsou dále zmíněny problematické situace, které vyvolávají obavy ohledně ochrany soukromí a bezpečnosti. Hlubší porozumění tomu, jak by se postupné hromadění uživatelských dat mohlo promítnout do ochrany soukromí jednotlivců i jejich rozhodování,

představuje oblast výzkumu, na kterou by bylo třeba se více zaměřit. Ačkoli v některých studiích byly zkoumány technické aspekty obav o ochranu soukromí, stále přetrvává mezera v porozumění tomu, jak uživatelé tyto obavy vnímají a chápou. Vyřešení výše zmíněných nedostatků ve stávajícím výzkumu nejen prohloubí naše porozumění dopadům konverzačních chatbotů na soukromí uživatelů, ale připraví i půdu pro účinnější strategie a řešení, které tyto obavy zmírní a zajistí, že interakce zůstanou uzpůsobeny uživatelům i při zachování soukromí. Navíc, jelikož se právní prostředí neustále mění (např. GDPR EU, zákon EU o umělé inteligenci), je další výzkum nepostradatelný. Je třeba zohlednit předpisy o ochraně osobních údajů a personalizační funkce chatbotů, zejména při nakládání s citlivými údaji, jako jsou informace o zdravotním stavu, protože v takových kontextech je ochrana soukromí prvořadým zájmem.

Přehled přispívá k širšímu pochopení obav o ochranu soukromí týkajících se komunikace s chatboty a k potřebě dalšího zkoumání v této oblasti. K posílení ochrany uživatelů bude nezbytné ve výzkumu pokračovat a vyvíjet nástroje a mechanismy, které umožní lépe zacházet s osobními údaji a chránit soukromí při interakcích s textovými chatboty. Řešení problémů a rizikových situací v této oblasti, stejně jako širší zkoumání toho, jaký vliv mají interakce s chatboty na rozhodování uživatelů, má velký význam pro systémovou inteligenci (SI) a mezioborový výzkum. Výzkumníci a tvůrci politik tak mohou přispět k rozvoji technologií a tvorbě politik, které budou klást důraz na soukromí uživatelů, budou etické a důvěryhodné.

Vzhledem k tomu, že se chatboty neustále vyvíjejí, slouží tento článek jako základ pro budoucí výzkumné snahy a poskytuje podklady pro potenciální regulační rámce na ochranu soukromí uživatelů ve stále více digitalizovaném světě.

SANFILIPPO, Madelyn Rose; ZHU, Xiaohua Awa a YANG, Shengan. Sociotechnical governance of misinformation: An Annual Review of Information Science and Technology (ARIST) paper [Společenské a technické aspekty zacházení s dezinformacemi: příspěvek publikovaný v Ročence pro informační vědu a technologie (ARIST)]. Online. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2025, roč. 76, č. 1, s. 289–325 (ARIST). Dostupné z: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/asi.24953>. DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.24953>. [cit. 2026-04-05].

Dezinformace (a autoři pod tento termín zahrnují i *fake news*, konspirační teorie, alternativní fakta, hoaxy, propagandu apod.) představují velmi komplexní a aktuální společensko-technický problém, který vyžaduje zavedení smysluplných opatření. Kromě používání technických nástrojů pro detekci, klasifikaci a intervenci je nutné aktivně přispívat ke zlepšování osvěty ve společnosti a zvyšovat schopnost dezinformace rozpoznávat.

Autoři čerpají z interdisciplinární odborné literatury: z oborů informačních věd a knihovnictví, informatiky, managementu, práva, politologie, veřejné politiky, žurnalistiky, komunikace, psychologie a sociologie s cílem představit adaptabilní, deskriptivní model zacházení s dezinformacemi, který vychází z dosavadního výzkumu v této oblasti. Napříč vědními obory a různorodými kontexty analyzovaných příspěvků autoři charakterizují: jakým způsobem dezinformace dopadají a jakou výzvu představují pro veřejnou správu, jak byla dosud tato problematika řešena, institucionální strukturu rozličných parametrů zacházení s dezinformacemi a empiricky identifikované zdroje úspěchu a neúspěchu při

použití různých metod. Pomocí systematických a strukturovaných rešeršních metod syntetizují a porovnávají poznatky získané z prací publikovaných v angličtině nebo do angličtiny přeložených mezi roky 1991 a 2025, přičemž na základě politických, normativních, architektonických a tržních aspektů identifikují četné silné stránky i kritické body dosavadního výzkumu. Výsledný přehled představuje model pro další výzkum v oblasti zacházení s dezinformacemi, návrh programu pro budoucí výzkum a doporučení, jak dosáhnout kontextově citlivého a komplexního řešení. Autoři cíleně upřednostňují širší záběr literatury, aby bylo možné určit, v jakých segmentech by měli výzkumníci v oboru informačních věd a knihovnictví a informační profesionálové v budoucnu nejvíce zasahovat.

V závěru se autoři obracejí právě k informačním profesionálům. Při pohledu na literaturu týkající se tématu dezinformací je zřejmé, že obor informačních věd a knihovnictví významně přispěl k mnoha aspektům výzkumu v této oblasti. Avšak ve srovnání s obory, jako jsou komunikační studia, se dosud hlouběji nezabýval otázkami zacházení s dezinformacemi, ačkoli v této oblasti má co nabídnout. Dlouhá historie informační politiky a zkušenosti v řízení znalostí poskytují pevné základy k hlubšímu porozumění a zdokonalení v praktické rovině. Mezi další klíčové kroky patří plánování budoucího výzkumu a aktivnější zapojení informačních pracovníků, aby mohli efektivněji zasahovat při řešení nesčetných společenských problémů způsobených dezinformacemi, a to v souvislosti s integritou voleb, mezinárodními konflikty, veřejným zdravím a zneužíváním generativní umělé inteligence, kromě mnoha dalších globálních výzev.

HICKS, Alison; McKENZIE, Pamela; BRONSTEIN, Jenny; SEIDEN HYLDEGÅRD, Jette; RUTHVEN, Ian a WIDÉN, Gunilla. Information avoidance: A critical conceptual review. An Annual Review of Information Science and Technology (ARIST) paper [Vyhýbání se informacím: kritický koncepční pohled. Příspěvek publikovaný v Ročence pro informační vědu a technologie (ARIST)]. Online. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2025, roč. 76, č. 1, s. 326–346 (ARIST). Dostupné z: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.24968>. DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.24968>. [cit. 2026-04-10].

Vyhýbání se informacím dlouho zůstávalo ve stínu vyhledávání informací. Jelikož je často vnímáno jako chování nežádoucí, maladaptivní či dokonce patologické, nedostává se mu takové pozornosti a teoretického uchopení jako ostatním informačním přístupům. Navíc je často zmiňováno za účelem obviňování či kritizování těch, kdo jej uplatňují. Bližší zkoumání tohoto přístupu však odhaluje propracované a komplexní způsoby interakce s informacemi, které často přinášejí pozitivní a prospěšné výsledky.

Kritický koncepční přehled je výsledkem práce týmu šesti autorů, kteří tímto způsobem zpochybňují zjednodušující tón diskuse. Nejdříve zkoumají, jak bylo s tématem nakládáno v informační vědě a souvisejících disciplínách. Studují různé termíny používané k popisu problematiky a představují novou konceptualizaci vyhýbání se informacím založenou na souboru sedmi klíčových charakteristik odvozených ze studovaných termínů: vztahující se k informacím: *intenzita* neboli množství, rychlost či síla informací; *granularita* neboli rozsah informací, tedy zda zahrnuje celé informační zdroje, nebo jejich části; vztahující se k osobám: *angažovanost* neboli jak aktivní, receptivní či pasivní máme k informaci vztah; *kontrola* neboli do jaké míry (si myslíme, že) máme nad informacemi

kontrolu; vztahující se k informacím i osobám: *relevance* neboli zda jsou pro nás informace důležité a do jaké míry specifické; *kvalita* neboli zda jsou pro nás informace důvěryhodné; *časová platnost* informací.

Autoři výše zmíněné charakteristiky v textu podrobněji popisují a následně sestavují vlastní definici vyhýbání se informacím. Podle nich se jedná o způsoby, kterými lze zmírnit interakci s informacemi: a) snížením intenzity (množství a/nebo toku) informací, b) omezením toho, jak hluboko se do informací ponoříme a jakou nad nimi budeme mít kontrolu, c) vyloučením informací na základě jemně vnímaných vlastností, jako je jejich *relevance*, *kvalita*, *časová platnost*. Autoři se domnívají, že tato definice a nový pohled na problematiku představují významný příspěvek k výzkumu zacházení s informacemi. V závěru navrhuje systém a metody studia vyhýbání se informacím a možnost jeho zařazení mezi ostatní informační praktiky.

Dosavadní literatura často opomíjela pojem „vyhýbání se informacím“ a tento přístup považovala za výlučně negativní či nežádoucí. Výzkumy také měly tendenci pojímat vyhýbání se informacím jako monolitický pojem, přičemž ignorovaly rostoucí počet termínů, které se používají k popisu nuancí souvisejících s nedostatečným zapojením se do práce s informacemi. Předkládaná analýza přispívá k postupné rehabilitaci tohoto pojmu, včetně jeho vztahu k vyhledávání informací i širší informační praxi. Tím, že vyhýbání se informacím přiznáme legitimitu smysluplné informační činnosti, obohatíme pohled na informační chování. I úmyslné nehledání musí být uznáno jako jedna z mnoha informačních praktik, které mají potenciál obohatit naše chápání toho, jak lidé s informacemi nakládají.

STEPANOVIC, Stefan; MARMIER, Auriane a METTLER, Tobias. Open research data integration in universities: How data stewards adapt global policies to local contexts [Integrace otevřených výzkumných dat na univerzitách: Jak data stewardi přizpůsobují globální politiky místním podmínkám]. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. Online. 2025, roč. 76, č. 13, s. 1754–1767. Dostupné z: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.70034>. DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.70034>. [cit. 2026-04-10].

Globální strategie ve vědě a výzkumu jsou často řízeny spíše politickými agendami než akademickou odborností. Na instituce je vyvíjen tlak, aby se přizpůsobovaly globálním standardům. Zejména univerzity usilující o mezinárodní prestiž se musí zabývat principy otevřených výzkumných dat (*Open research data*, ORD). V úvodu studie se autoři stručně zabývají koncepcí ORD a analyzují strategická rozhodnutí, která musí univerzity činit při zavádění této globální vize. Ačkoli politiky ORD podporují transparentnost, odpovědnost a opětovnou využitelnost výstupů výzkumu, jejich implementace často vede k povrchnímu či symbolickému plnění, což odhaluje propast mezi vznešenými ideály a každodenní praxí. V této souvislosti je popisována stále důležitější role správců dat (i v českých zdrojích se používá anglický termín „data steward“, pozn. překl.) jako klíčových aktérů v každodenní správě dat. Na základě přímých zkušeností profesionálního data stewarda na švýcarské univerzitě, silně orientované na výzkum, autoři na čtyřech situacích ilustrují, jak mocenské dynamiky a mezery ve znalostech komplikují sladění ideálů ORD s místními provozními realitami.

V reakci na to prosazují (strategický) posun k integrovanému modelu správy dat, v němž univerzity musí zajistit finanční, institucionální a manažerskou podporu a zapojit data stewardy do výzkumných projektů již v rané fázi. Navrhují strategie k posílení jejich role zvýšením viditelnosti ORD ve výzkumných projektech, prosazováním flexibility při plnění pracovních úkolů, snížením byrokratických omezení a stanovením realistických, postupných cílů. Dále doporučují přizpůsobit globální terminologii místním kontextům, harmonizovat procesy a proaktivně propagovat ORD. Jejich úsilí v konečném důsledku zdůrazňuje specifika univerzit jako odborných organizací a je doplňkem tradičních iniciativ v oblasti vzdělávání a školení. Tímto způsobem se snaží připravit půdu pro efektivnější a komplexnější implementaci ORD i dalších globálních politik.

Ačkoli se jedná o jedinou případovou studii vycházející ze subjektivních zkušeností, popsané mechanismy mohou být široce použitelné. Nabízejí rámec, který zdůrazňuje klíčové momenty sladování organizačních postupů správy dat se zavedenými standardy a ukazuje, jak je lze efektivně integrovat do běžných výzkumných činností. Předložená doporučení jako celek podporují profesionalizaci správy dat a zlepšují praktické uplatňování ORD, čímž v konečném důsledku posilují legitimitu role data stewardů.

Další výzkum by měl tato pozorování empiricky vyhodnotit v nejrůznějších vysokoškolských institucích a z něho vzešlé srovnávací studie by mohly prohloubit naše porozumění vzorcům implementace ORD a zkoumat možné důsledky (bezpečnostní rizika nebo ohrožení projektů) zachování *statu quo*, kdy správci dat zůstávají výhradně v poradní roli. Takový výzkum by jistě přispěl k ucelenějšímu pochopení implementace ORD a v širším smyslu i toho, jak se globální politiky promítají do lokálních postupů.

Knižnica (Slovensko)

ROHOŽŇOVÁ, Ludmila. Súbežná národná bibliografia v samostatnej SNK: Mílniky a smerovanie [Národní souběžná bibliografie v samostatné Slovenské národní knihovně: Milníky a směřování]. Knižnica. Online. 2025, roč. 26, č. 4, s. 110–118. ISSN 1336-0965. Dostupné z: <https://casopiskniznica.snk.sk/archiv/rocnik-2025/cislo-4>. [cit. 2026-04-28].

Obsáhlý příspěvek podrobně informuje o vývoji a změnách souběžné slovenské národní bibliografie (SNB) za čtvrt století, včetně popisu kontroverzních rozhodnutí. Velkou plochu zaujímá vylíčení peripetií souběžné článkové bibliografie.

V letech 2000–2010 patřila souběžná národní bibliografie do kompetence Národního bibliografického ústavu Slovenské národní knihovny (*Národný bibliografický ústav Slovenskej národnej knižnice*, NBÚ SNK), který plnil funkci národní bibliografické agentury a zpřístupňoval uživatelům výstupy národní bibliografie. NBÚ SNK garantoval funkcionalitu a koordinaci národního bibliografického systému Slovenské republiky, který fungoval od roku 1981 jako automatizovaný informační systém slovenské národní bibliografie (AIS SNB). Organizačně se AIS SNB členil na *Súbežnú slovenskú národnú bibliografiiu* (SSNB) a *Retrospektívnu národnú bibliografiiu* (RSNB). SSNB byla v této dekádě komplexně automatizovaná a zajišťovala bibliografické zpracování široké škály dokumentů slovenské provenience – monografií, článků, speciálních dokumentů, hudebnin, audio-

vizuálních dokumentů, kartografických dokumentů či dvojrozměrné grafiky. Do roku 2004 zpřístupňovala svoje výstupy paralelně v tištěné formě, periodicky ve větších nebo menších intervalech, v elektronické formě a na CD-ROM se čtvrtletní periodicitou (od roku 1997). Od roku 2004 jsou její výstupy zpřístupňovány výlučně v elektronické formě prostřednictvím online katalogu SNK a katalogu *Slovenská knižnica* (KIS3G). SSNB prodělala změnu výměnného formátu IKIS na formáty UNIMARC a MARC 21, čímž byla zabezpečena její kompatibilita s mezinárodními standardy a kooperace a integrace na národní a nadnárodní úrovni. Výstupy souběžné národní bibliografie byly srovnatelné se zahraničím; unikátní byla článková bibliografie. *Národní bibliografický ústav* (NBÚ) byl v tomto období stabilním a profesionálně vyprofilovaným pracovištěm. Disponoval zkušenostmi z koordinace bibliografické činnosti na Slovensku, dlouholeté spolupráce s vědeckými, akademickými i regionálními knihovnami díky projektům IKIS a CASLIN. SSNB participovala na všech koncepčních a technologických změnách v SNK, při nichž vždy asistovala její databáze na úrovni pilotního zkušebního provozu.

Výraznou koncepční a provozní změnou v souběžné národní bibliografii byla realizace projektu *Knižnično-informačný systém 3. generácie* (KIS3G), implementace knihovnicko-informačního systému *Virtua* (KIS Virtua), formátu MARC 21 a katalogizačních pravidel AACR2 do praxe nejen v SNK, ale i v dalších participujících knihovnách. Projekt KIS3G byl v době svého vzniku jedinou alternativou k lokálním řešením a systémům na Slovensku. Provoz KIS Virtua byl zahájen v říjnu 2004 (*SSNB Články*). Bibliografické záznamy článků byly prvními záznamy v produkční databázi Virtua a sloužily jako pilotní záznamy při zkušebním provozu. Do projektu bylo postupně integrováno 38 knihoven. Tak vznikl katalog *Slovenská knižnica* (KIS3G). Výsledkem konverze do MARC21 a systému Virtua bylo množství duplicit a multiplicit, kvantitativní a kvalitativní ztráty záznamů SNB, rozdíly ve struktuře, informační hodnotě a kvalitě bibliografických záznamů účastníků, mj. kvůli absenci deduplikačního programu před importem, absencí interní komunikace s národní bibliografií. Záměr projektu KIS3G – jeden bibliografický záznam společný pro všechny účastníky – se začal naplňovat až při kooperativním zpracování dokumentů s vročením vyšším než 2004. Výměnný formát MARC21 výrazně změnil pohled na zpracování všech typů dokumentů a na společný katalog, bibliografové si uvědomili důležitost efektivní práce s metadaty v polích a podpolích formátu MARC21. Formát dal možnost tvorby vazeb mezi jednotlivými dokumenty a propojení bibliografických záznamů s dalšími textovými či multimediálními informacemi a zdroji. SSNB vypracovala analýzu konverze všech typů dokumentů; zdůraznila nutnost celoplošné průběžné editace a eliminace/redukce duplicitních a multiplicitních bibliografických záznamů a navrhla postup deduplikace s ohledem na jednotlivé časové vrstvy databáze atd. Zpracování monografií, speciálních typů dokumentů a seriálů patřilo do kompetenční a metodické gesce katalogizačního pracoviště Odboru doplňování a zpracování dokumentů SNK, které se zabývalo i revizí a úpravou bibliografických záznamů vytvořených participujícími knihovnami. Spolupráce „napříč“ databází KIS3G bohužel selhávala, striktní oddělování práce katalogizátora a bibliografa přetrvávalo. Metodická spolupráce a kooperace souběžné národní bibliografie s knihovnami zapojenými do KIS3G probíhala hlavně na úrovni analytické – článkové bibliografie. *SSNB Články* poskytla knihovnám metodické nástroje ulehčující práci, usměrňovala i knihovny, které nadále pracovaly s výměnným formátem IKIS a UNIMARC. V souvislosti s blížící se digitalizací textových dokumentů (kolem roku 2008) autorka připomíná tehdejšího ředitele NBÚ Miloše Kovačku, který se

zabýval koncepčními podklady pro analytické zpracování dokumentů v digitálním období (předpokládal paralelní existenci *Slovenskej knižnice*, včetně subsystému *Súborný katalóg Články*, a plnotextové databáze digitální knihovny, které by byly navzájem propojené a postupně by splynuly). V ruchu příprav na digitalizaci však Kovačkovy úvahy a teze nebyly vyslyšeny. Blízká budoucnost ukázala, že jim měla být vedením SNK věnována větší pozornost (po letech se k jeho tezím vrátila současná *Národná bibliografia SNK*, která realizovala tvorbu bibliografických metadat periodik a článků přímo v digitalizačním procesu a z digitálního obsahu).

V roce 2011 byl v SNK zrušen NBÚ včetně všech jeho oddělení. Nástupnickou korporací se stala *Národná bibliografická agentúra* (NBA) na úrovni oddělení sekce fondů SNK, v níž zůstali jen tři zaměstnanci. Oddělení retrospektivní bibliografie se stalo součástí *Sekcie dejín knižnej kultúry*, oddělení souběžné národní bibliografie – sekce Knihy přešlo pod NBA a SSNB *Články* definitivně ukončila svoji činnost (argumentovalo se novými možnostmi a výstupy digitalizace periodik a článků z nich), SNK tak přišla o kvalifikované bibliografy. Zrušení článkové bibliografie způsobilo výraznou redukci obsahu *Súborného katalógu Články*, na němž participovaly státní vědecké, veřejné a regionální knihovny. V období po zrušení článkové bibliografie v katalogu SNK a KIS3G absentovaly bibliografické informace z produkce národní bibliografie, především zpracování článků z odborných, vědeckých periodik a sborníků, které představovaly přibližně 70 % požadavků uživatelů rešeršních služeb. To vyvolalo kritiku participujících knihoven a odborné veřejnosti, která se nadále dožadovala komplexnosti článkové bibliografie a vzniklou situaci označovala za hendikep slovenské národní bibliografie, pokud jde o všeobecnou dostupnost bibliograficko-informačních služeb.

V roce 2013 organizační změnou vznikl odbor *Národná bibliografia* (NB) s oddělením doplňování, oddělením zpracování knih a speciálních dokumentů, oddělením zpracování seriálů a oddělením zpracování starých tisků. Všechny zpracovatelské procesy se tak začaly realizovat „na jedné pracovní ploše“ (kompatibilita a jednotné řízení, definice základních okruhů a problémů, které bylo třeba řešit, tvorba procesních modelů vstupů a výstupů atd.).

Období po roce 2015 je možno označit jako transformační, jak s ohledem na změnu provozu, reorganizaci bibliografického zpracování a rozložení pracovních sil, tak vzhledem ke změně odborných kompetencí bibliografů determinovaných transformací textového dokumentu do digitální podoby a přechodem od managementu bibliografických záznamů k managementu dat a znalostí. Systém školení přispěl k tomu, že všichni pracovníci ovládají katalogizační, editační a deduplikační pravidla a postupy; metadatové formáty pro digitalizaci monografií a periodik; práci ve dvou systémech (Virtua a Koha); slovenskou a evropskou legislativu pro volná díla a díla nedostupná na trhu; jsou vzájemně zastupitelní.

Od roku 2015 byla zpracovatelská oddělení omlazována a odbor si postupně vychoval nástupce s flexibilním přístupem a multifunkčností v digitálním prostředí SNB.

Otázka fyzicky a morálně zastaralého a nepodporovaného systému Virtua: Národní bibliografie participovala na *Stratégii zabezpečenia národného knižničného systému* (2017) a na definici požadavků nového systému. V současnosti dochází k decentralizaci KIS3G – je do něj zapojeno 13 knihoven, většinou rezortních. Důvodem odchodu knihoven byla zastaralost systému Virtua, GDPR (od roku 2018), ale také snaha vyšších územních celků sjednotit knihovnicko-informační systémy (KIS).

Z iniciativy *Národnej bibliografie* a odboru *e-Stratégia* SNK byl slovenské Ústřední knihovnické radě v roce 2023 prezentován reálný stav KIS3G a systému Virtua. Upozornili na potřebu implementovat v roce 2027 v SNK a v dalších participujících knihovnách nový KIS (otázka resortního, národního řešení a jeho financování). Možný postup se začal rýsovat v roce 2025.

BAJZÍKOVÁ, Martina. Ochrana písomného dedičstva: Spolupráca SNK a Lyceálnej knižnice v Kežmarku [Ochrana písomného dedičtvi: Spolupráce Slovenské národnej knihovny a Lycejní knihovny v Kežmarku]. *Knižnica. Online. 2025, roč. 26, č. 4, s. 119–123. ISSN 1336-0965. Dostupné z: <https://casopiskniznica.snk.sk/archiv/rocnik-2025/cislo-4>. [cit. 2026-04-28].*

Spolupráce mezi *Slovenskou národnou knižnicou* (SNK) – jejím odborem *Ochrana fondov* a Lycejní knihovnou (*Lyceálnou knižnicou*) v Kežmarku trvá již několik desetiletí. Knihovní fond Lycejní knihovny je díky odborným zásahům vedoucím ke zlepšení jeho fyzického stavu zpřístupněn široké veřejnosti.

Lycejní knihovna v Kežmarku (<https://www.ecavkk.sk/lycealnakniznica>) je největší školskou historickou knihovnou nejen na Slovensku, ale v celé střední Evropě. Vznikla jako knihovna, která půjčovala knihy žákům, učitelům i veřejnosti. Od konce 16. století prošla obdobími rozmachu, budování, ale i nepokojným vývojem v první polovině 17. století, období racionalismu, empirizmu, kriticizmu, pietizmu a osvícenství v 18. století. Dnes je knihovna přístupná odborné i laické veřejnosti, která může dokumenty studovat výlučně v prezenční studovně. V kežmarském lyceu studovali v průběhu 16.–20. století významné osobnosti – literáti, malíři, historikové, lékaři či přírodovědci, např. Janko Jesenský, Ján Chalupka, P. O. Hviezdoslav, Martin Kukučín, Martin Rázus. Knihovní fond Lycejní knihovny tvoří:

- 55 prvotisků, tj. knih tištěných v letech 1470–1500 po vynálezu knihtisku;
- 3000 knih ze 16. století tištěných v letech 1501–1600, které jsou součástí největšího fondu tisků ze 16. století na Slovensku – včetně originálů děl Erasma Rotterdamského, Martina Luthera, Philippa Melanchthona, Jana Husa ad.;
- 30 000 titulů tzv. starých tisků z let 1601–1800 – včetně originálních vydání děl Jana Ámose Komenského a Pavla Doležala;
- 6000 titulů slovacik z let 1501–1944;
- 44 000 germanik;
- 1400 titulů novin a časopisů ze 17. až 20. století;
- 600 titulů grafických listů ze 16. až 19. století;
- 600 titulů hudebnin.

Dále je v lycejním archivu uloženo přibližně 2000 rukopisů (mnohé z nich nejsou ještě zpracovány – např. sbírka pergamenových listin z 15. až 19. století, většinou německé provenience).

Pracovníci odboru *Ochrana fondov SNK* z fondu Lycejní knihovny od roku 1997 do současnosti restaurovali a konzervovali 261 kusů různých typů dokumentů. Všechny restaurované knihy byly historickými tisky z 15. až 18. století. Restaurovaly se také pergamenové listiny, které byly poškozené nevhodným způsobem uložení, zatečením a následně kontaminované plísněmi.

Restaurátoři se setkali i s netypickými situacemi. Při průzkumu a vypracování restaurátorského posudku se například zjistilo, že ve fondu je namísto originálního díla jeho falzifikát (či faksimile). Originální kniha byla za falzifikát vyměněná už v roce 2016, k danému zjištění pak došlo až v březnu 2021. Ukradenou knihu s názvem *Libavius Andreas Alchymia... recognita, emendata... Francofvrti, excudebat, Joannes Sauruus*, která zmizela z Lycejní knihovny v Kežmarku, měli zloději ve vlastní sbírce. Po nalezení byla původní kniha navrácena a roku 2024 restaurována v SNK.

TICHÁ, Veronika a MACHOVÁ, Anna. Novinky zahraniční knihovnické literatury. *Knihovna: knihovnická revue*. 2026, roč. 37, č. 1, s. 95–104. ISSN 1802-3252.